

Reform és jövőkép

A Magyar Tudományos Akadémia reformtörekvéseiről, az eredményekről és a kudarcainkról Elnök Úr beszámolójában részletesen szólt. Egyetértek megállapításaival, hogy a fő célkitűzésünk, az Akadémia újjáalakítása, de egyúttal stabilitásának megőrzése — gyakran igaztalan vádaskodások ellenére — megvalósulni látszik.

— Az Akadémia testületei, bizottsági rendszere, Titkársága átalakult. Működésében a szakmai, testületi demokratikus elemek lettek meghatározók.

— Kutatóhálózatunk — bár jelentősen romló feltételek között — működőképességét megőrizte.

— A korábban is sokrétű nemzetközi kapcsolatrendszerünk jelentősen bővült, elismertségünk nőtt. A fejlett világ tudósainkat, eredményeinket, Akadémiánkat egyenrangú partnernek tekinti. Társadalmunkban érlelődik a felismerés, hogy a tudomány, az Akadémia presztízse, a tudósok nemzetközi kapcsolatrendszere az egyik fontos, meghatározó bázisa lehet országunk áhított fejlődésének.

— Akadémiánk hazai kapcsolatrendszere is biztatóan formálódik, bár szerepvállalásunk törvény szinten még nem deklarált. Valamennyi józan erő Akadémiánkat tudományos, oktatási, kulturális életünk felelősséggel és jogosítványokkal felruházott köztestületként képzelel el.

A közgyűlés tájékoztatása céljából részletes írásos jelentést terjesztettem elő az Akadémia tevékenységének azokról a területeiről, ahol a főtitkár felelőssége különös súllyal jelentkezik. Ezt a jelentést a közgyűlés résztvevői előzetesen megkapták. Már korábban is többször említettük, de most ismételten hangsúlyozom, hogy a kutatással és fejlesztéssel foglalkozó teljes hazai intézményi területen kizárólag a Magyar Tudományos Akadémia publikál évente részletes jelentéseket és statisztikai adatokat. Jó lenne, ha más országos intézmények is követnék ezt a gyakorlatot.

Felhívom figyelmüket arra a két kiadványra, amelyek a természettudományi, illetve a társadalomtudományi kutatóintézetek 1986-1990 közötti tudományos tevékenységét foglalják össze. A maga kategóriájában ez is unikális kiadvány a hazai kutatásszervezési szakirodalomban.

Négy nagyobb témakörrel szeretnék foglalkozni:

- pénzügyi, gazdasági problémáink,
- néhány szervezeti kérdés,

- az akadémiai kutatóhelyek (intézetek és támogatott tanszékek) tevékenysége vizsgálatának helyzete,
- az akadémiai reform egyik következő lépése.

Pénzügyi, gazdasági problémák

Mint ismeretes, ebben az esztendőben az Akadémia költségvetési támogatása 400 millió forinttal kevesebb, mint a tavalyi bázis-szám. Kutatóintézeteknél ez átlagosan 9% elvonást jelentett. A támogatott tanszékeknél a tartalékok felhasználásával sikerült ezt 5%-ra lecsökkenteni. Intézeteink többsége súlyos napokat él át. Felmondások, kényszerű nyugdíjazások vannak folyamatban. A kutatási feltételek romlanak, a bérszínvonal a legtöbb intézetben kifejezetten rossz.

Szerencsére látványos összeomlás még nem következett be. Intézeteink ebben az évben valószínűleg talpon maradnak, hacsak nem jön egy rendkívüli és nagyméretű újabb költségvetési elvonás, illetve ha nem ugrik meg váratlanul az infláció. Az állapotra a lassú vegetálás és a fokozatos elszegényedés a jellemző.

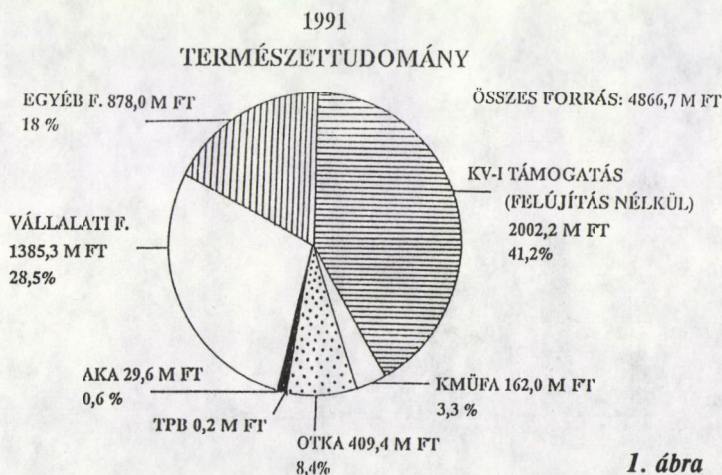
Ilyen helyzetben a fennmaradás stratégiájának három legfőbb tényezője a következő:

- a meglévő anyagi erőforrások racionális hasznosítása,
- a bevételek növelése,
- a valódi értékek megőrzése.

Nézzünk meg néhány ábrát, amelyek ezeket a tényezőket jellemzik.

A természettudományi kutatóintézeteknél a bevételek öt fontosabb forrásból származnak: költségvetési támogatás, szerződéses munkákból eredő bevétel, OTKA, Központi Műszaki Fejlesztési Alap és egyéb források.

Az intézetek átlagában 1991-ben a költségvetési forrás 41,2%, a szerződéses munkák 28,5%-ot képviselnek, az OTKA 8,4%-ot, a KMÜFA pedig 3,3%-ot. Az egyéb forrás 18%, amely szolgáltatási bevételekből, előző évi maradványokból tevődik össze. A folyó naptári évre prognosztizálható a költségvetési támogatáson túl, a szerződéses munkák csökkenése is. Az OTKA valamelyest növekedni fog és a KMÜFA is. (1. ábra)

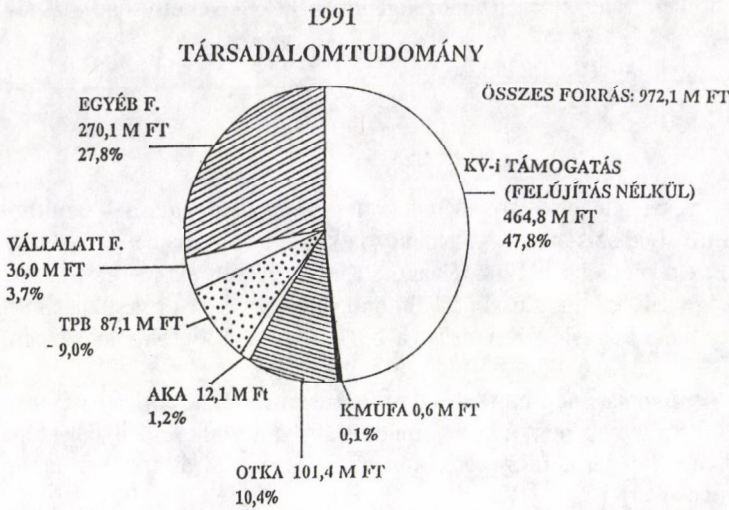

A társadalomtudományi intézeteknél domináns elem a költségvetési támogatás. Ezt követi az OTKA és az országos kiemelésű társadalomtudományi kutatások központi forrása. A szerződéses megbízás csekély és értelemszerűen nincs KMÜFA. (2. ábra)

A társadalomtudományi kutatások pénzügyi vonatkozásban viszonylag védettebbek, mint a termé-

1. ábra

2. ábra

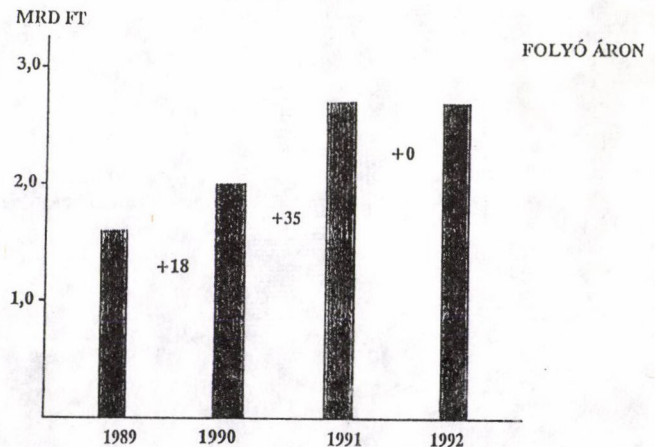
sát 1980-tól napjainkig. Abszolút számokban ez viszonylag egyszerű feladat és a görbe imponálóan kúszik a magasba. De ez csupán az inflációt takarja.

Az ábrán az utóbbi négy évben az akadémiai kutatóhelyeknek adott *költségvetési támogatás* adatai láthatók folyó árakon. Ezek az adatok a felújítási keretet nem tartalmazzák. A két oszlop közötti számok az éves nominális növekedést jelzik. Ez a növekedés 1990-ben plusz 18 százalékos volt, 1991-ben plusz 35 százalékos. Azt mondhatjuk, hogy majdnem kompenzálta az éves infláció mértékét. 1992-ben nulla növekedés van folyó áron, ami azt jelenti, hogy a korábban említett, az erre a területre jutó 9%-os báziscsökkenést és az idei év inflációs nyomása együttesen terheli a kutatóintézeteket és a támogatott tanszékeket. (3. ábra)

Sajnos, még rosszabb a helyzet a *beruházások* terén, ami a következő ábrán látható. Az utóbbi négy évben a beruházások folyó áron is drámai csökkenést mutatnak. Ez beláthatatlan következményekkel fog járni a műszerigényes kutatási területeken. Mindjárt hozzáteszem, hogy ismerem az OTKA Bizottság döntését a műszerkeretek felhasználásáról. Ha ebből hozzáteszem az Akadémiára jutó hányadot, az még akkor sem éri el az 1990-es műszerbeszerzési szintet, pedig folyó áron számoltam, és 1990-ben is

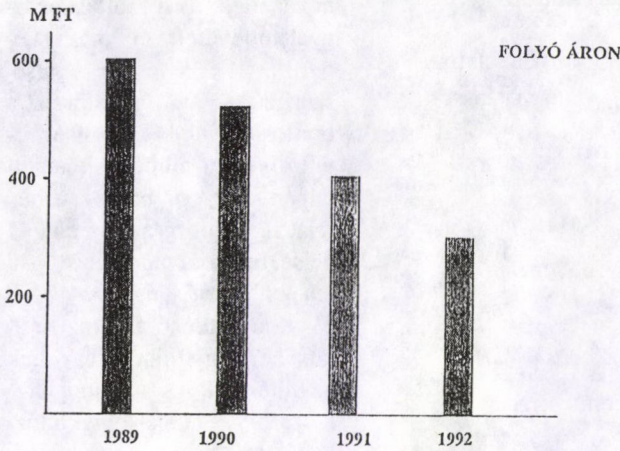
KÖLTSÉGVETÉS

3. ábra

BERUHÁZÁSOK

4. ábra

volt OTKA mint külső műszerbeszerzési forrás. (4. ábra)

További probléma, hogy a beruházáson belül a műszerbeszerzési arány 60%-ra csökkent. Ezek az adatok az akadémiai kutatóhelyeket jellemzik, de azt hiszem, hasonló, vagy esetleg még rosszabb a helyzet az egyetemi szférában.

Szeretném bemutatni hosszabb időszámban is a költségvetési támogatás és a beruházás összesített adatsorát, de nemcsak folyó árakon, mert az édeskeveset mond, hanem összehasonlító árakon és reálértékben is. Tudom, hogy számítási eljárásunk meto-

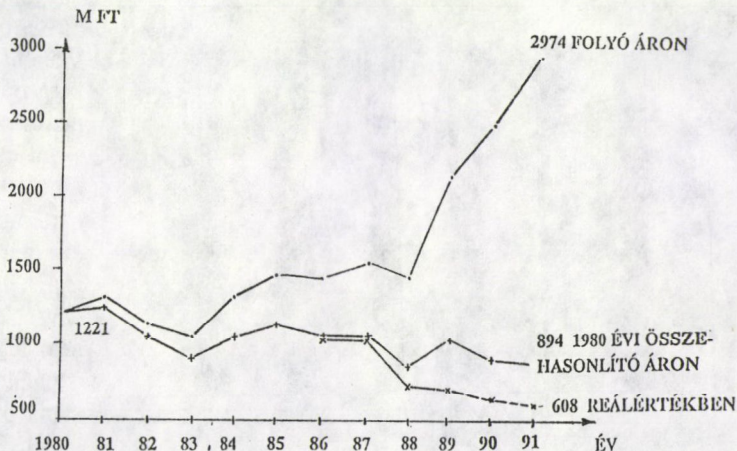
dikailag vitatható, tendenciáját és az egyértelmű lényegét tekintve azonban mégis a rideg valóságot tükrözi, mert a lehetséges hiba 10 % körül van. Ez a valóságos kép viszont a kutatóintézetek perifériára való szorulását valószínűsíti a következő évtizedre. (5. ábra)

Az összehasonlító árakra való átszámítás adatai 1980-tól napjainkig fokozatos és lassú csökkenést mutatnak. Az ábrán ez a középső vonal. Az 1986-tól napjainkig terjedő időszakra a reálértékeket is megkíséreltük kiszámítani. Ennek során a jelentősebb gazdasági szabályozó változásokat és a gazdaságpolitikai intézkedéseket is figyelembe vettük. Az ábrán a legalsó vonal mutatja a reálértéket. Látható, hogy a nyolcvanas évtized egésze a sorvadás időszaka volt és a kilencvenes évtized első két éve sem hozott változást. Mindez tükröződik a később bemutatandó produktivitási adatokon is.

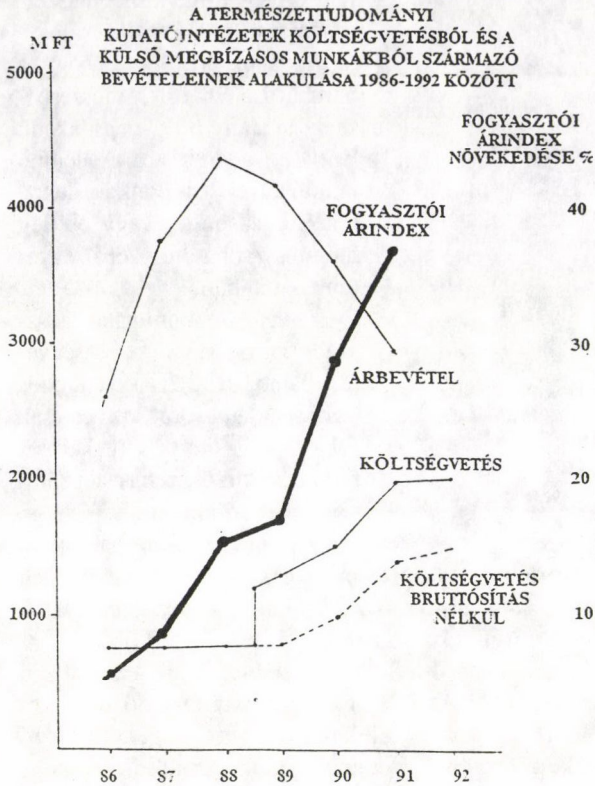
A következő ábra a természettudományi kutatóintézetek gazdasági nehézségeit tükrözi 1986-tól napjainkig. Az árbevétel drasztikusan csökkent, a fogyasztási árindex

**AZ AKADÉMIAI KUTATÓHELYEK
KÖLTSÉGVETÉSI ÉS BERUHÁZÁSI
RÁFORDÍTÁSAI**

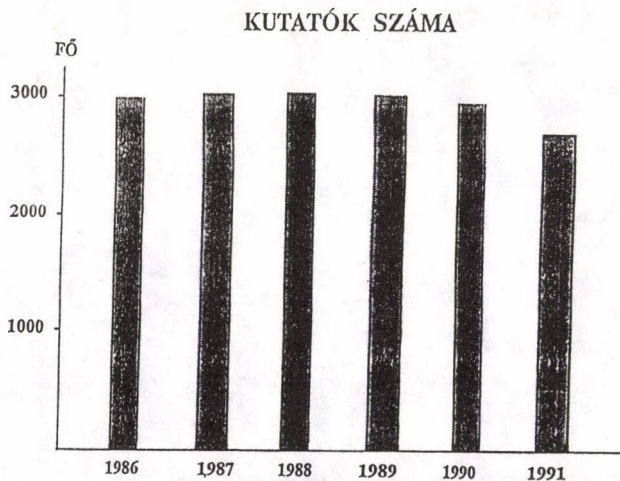
5. ábra

6. ábra

7. ábra

meredeken emelkedett. A költségvetés nominális értéke is növekedett, de a bruttósítás figyelembevételével már szerény a növekedés. A legelső, szaggatott vonal mutatja ezt a bruttósítás nélküli költségvetést. Ilyen körülmények között talpon maradni bizony nehéz feladat, amit csak megfelelő belső, intézeti változtatásokkal lehetett elérni. (6. ábra)

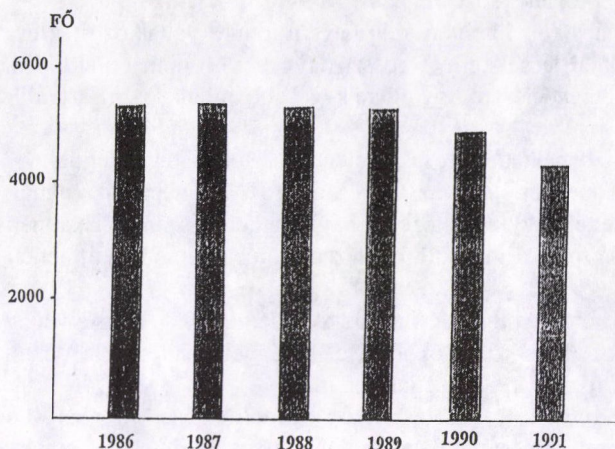
A következő ábra azt mutatja be, hogy miként reagáltak az intézetek és a támogatott kutatóhelyek a pénzügyi intézkedésekre a kutatói és a nem kutatói létszám alakításával. Látható, hogy a kutatóhelyek, amennyire csak lehetett, igyekeztek megtartani a kutatókat. Csökkenés az utóbbi két évben figyelhető meg. Valószínűsíthető, hogy 1992-ben tovább folytatódik a csökkenés. (7. ábra) A nem kutatói létszámnál valamelyest erőteljesebb volt a csökkentés, mint a kutatóknál. Itt is az utolsó két év mutatja a nagyobb változást. (8. ábra)

Összesítve az adatokat azt mondhatjuk, hogy öt év alatt kerekken ezer nem kutató és négyszáz kutató munkahelye szűnt meg az akadémiai kutatóhelyeken. Az így mobilizált bértömeg felosztásra került és ez kompenzálta részben az inflációs hatásokat. Önmagába véve a létszámcsökkentést nem lehet egyoldalúan és negatívan megítélni. Ez szolgálhatna pozitív szelektációs célokat is. Értékelő elemzést nem

8. ábra

NEM KUTATÓK SZÁMA

végeztünk ezen a területen. Az információk azonban azt valószínűsítik, hogy sok igen értékes ember hagyta el az akadémiai kutatást a romló gazdasági feltételek miatt, vagyis minőségi romlás is joggal feltételezhető. Az „agyelszívás”, úgy a külföldi, mint a belföldi, felerősödött.

A gazdálkodás pozitív tapasztalatai közül megemlítendő a pályázati rendszerek kiszélesítése. Ez nagyobb esélyt adott több olyan intézetnek, ahol jelentős szellemi kapacitás van, amely új gondolatokkal, elképzelésekkel jelentkezett a pályázati pénzek megszerzése érdekében. De

azért nem tökéletesek a hazai pályázati rendszerek, még mindig a tanuló éveket éljük.

Itt jegyzem meg személyes véleményként, hogy az alkalmazott agrártudományi és orvostudományi kutatásoknak szinte nincs helyük a jelenlegi pályázati rendszerben. Javasolható a kormánynak, hogy hozza létre néhány éven belül az önálló Agrártudományi Kutatási Alapot és az Orvostudományi Kutatási Alapot.

A belső hiánygazdálkodás felszámolása terén tett országos intézkedések javították kutatóintézeteink anyagbeszerzési lehetőségeit. Az import kötöttségek is oldódtak. Több intézet önálló külkereskedelmi tevékenységet szervezett meg.

Az inflációt kompenzáló *bérfejlesztés* 1991-ben olyan mérvű volt, hogy — a végrehajtott létszámcsökkentéssel együtt — ellensúlyozni tudta a fizetések értékromlását. 1992-ben azonban rosszabb lesz a helyzet, mert a bérautomatizmus lényegesen kisebb, mint a várható infláció. Jövőre biztosan nem fog szerepelni a bérfejlesztés a pozitív tapasztalatok között.

A tavalyi bérkompensáció azonban csak az inflációt ellensúlyozta. Egyes kategóriákban méltánytalan és megalázóan alacsony bérek vannak. Néhány példa:

— A Matematikai Kutatóintézetben a doktori fokozattal rendelkező tudományos tanácsadói kategória átlagbére 25 970 Ft.

— Az Állam- és Jogtudományi Intézetben a tudományos főmunkatársak átlagbére 26 303 Ft.

— A Szegedi Biológiai Központ 40—50 év közötti tudományos munkatársainak átlagbére 20 832 Ft.

— Az Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársainak átlagbére 19 191 Ft.

— Az akadémiai tanszéki kutatóhelyek dolgozóinak alapbére jelentősen elmarad a velük együtt dolgozó egyetemi kollegák fizetésétől.

Jó hír, hogy a kormány a Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Bizottsága javaslatára a tudományos kutatás számára erre az évre 110 millió forint beralapot biztosít pótlólag. Ebből az Akadémiának is jut elég nagy rész.

A pozitív tapasztalatok között említhető még meg, hogy jelentősen szélesedtek kapcsolataink az iparilag fejlett országok tudományos köreivel. Fiatal kutatók számára nagy lehetőségek nyíltak meg a nemzetközi továbbképzésre.

A negatív tapasztalatok csoportjában első helyen kell megemlíteni a vállalkozói szféra gazdasági nehézségeit. A vállalatoknál lecsökkent a hosszú távú célok iránti érdeklődés. Alig van igény kutatási feladatok megrendelésére, így egyre kevesebb vállalati pénz áramlik át a kutatási szférába.

Az elmúlt évben nehézségek — remélhetőleg csak átmeneti és technikai jellegűek — mutatkoztak a kutatási szerződések megkötésével az OTKA és a KMÚFA pályázatoknál. A napi likviditási helyzetet nehezítette, hogy az intézetek havi pénzellátásban részesülnek a költségvetési támogatás folyósítása során. Emiatt több intézetnél néhány esetben átmeneti fizetésképtelenség állt elő.

Rossz hír, hogy május 1-én a Pénzügyminisztérium az Akadémia havi költségvetési ellátmányának 35 %-át visszatartotta. Belső tartalékokkal ezt még ellensúlyoztuk, de ha júniusban is így lesz, azt már meg fogják érezni az intézeteink.

Az Akadémia elnöksége kérte az OMFB vezetését, hogy indokolt esetben vizsgálja felül a visszafizetési kötelezettségeket, amit egyébként az OECD szakértők is javasoltak. Remélhetőleg kedvező változás lesz ezen a téren.

A tudományos utánpótlásra alig jutott pénz 1991-ben. Minimálisan a kutatói létszám 5%-át lenne kívánatos évente felvenni, de ekkor is még szinte csak a saját hálózat kutatói utánpótlásáról gondoskodnánk. Ez évi 160—170 kezdő kutatót jelentene.

Jó hír, hogy 1992-re az Országgyűlés 30 millió forint többletet adott az Akadémiának erre a célra. Folyamatban van ennek terhére 150 fiatal kutató pályázati úton való felvétele. Ezentúl minden évben hasonló gyakorlatot kell követnünk.

Az adórendszer változásai szinte már követhetetlenek és ez nagyban nehezítette a gazdasági tevékenységet. A költségvetési támogatás reálértékének csökkentését minden intézet jelezte, mint súlyos gondot és negatív tapasztalatot.

Rövidesen megkezdődnek a tárgyalások az 1993. évi költségvetésről. Ezért összeállítottuk a költségvetési irányelveket, amelyeket a Felügyelő Bizottság megtárgyalta és észrevételeinek figyelembevételével írásban is előterjesztettem a közgyűlésnek.

A jelenlegi helyzet megítélését nehezíti, hogy számos bizonytalansággal terhelt. Mindenekelőtt rákényszerül-e a kormány új költségvetés kidolgozására 1992-ben? Ha igen, fogja-e ez érinteni a tudományos kutatást?

Növeli a bizonytalanságot, hogy nincs még több évre kiszámítható pénzügyi politika a tudományos kutatás területén. Nem tudjuk, mekkora lesz az idén az infláció.

A kutatóintézeti hálózat felülvizsgálata folyamatban van. Ez a vizsgálat sajnos nem fog befejeződni addigra, amikor már megkezdjük a költségvetési tárgyalásokat. Mindezen bizonytalanságok ellenére mégis előterjesztem előzetes elképzeléseinket a jövő évi költségvetési irányelveiről és kérem azokhoz a közgyűlés támogatását.

Az irányelvek közül szeretném kiemelni azt az igényünket, hogy javasolni fogjuk az idei 400 millió forint bázis-elvonás visszaadását. Enélkül nem lehet megállítani a reálérték csökkenését.

A jövő évi inflációt ellensúlyozni kell, mert a tartalékok kimerültek és az intézetek a működőképesség határán vannak.

Méltányos bércorrekciókra lenne szükség.

Fontosnak tartjuk az egyetemeken finanszírozott akadémiai kutatások kiemelt fejlesztését. Az egyetemek döntő többsége ezzel egyetért. Ahol erre nem tartanak igényt, ott nem fogjuk erőltetni.

Az idei évhez hasonlóan kérjük a fiatal kutatók felvételére megítélt összeg további folyósítását.

Beruházásra minimálisan 700 millió Ft-ra lenne szükség. Ez viszonylag szerény igény, de tudjuk, hogy a mértéktartás gazdasági okok miatt indokolt.

Kérem a közgyűlést, hogy a jövő évi költségvetési tárgyalások sikeres folytatása érdekében támogassa az Akadémia vezetését az előterjesztett koncepció elfogadásával.

Mit adhatunk cserébe elgondolásunk elfogadása esetén? Joggal teheti fel ezt a kérdést mind a politikus, mind az egyszerű adófizető állampolgár.

Azt ígérjük, hogy nagyon szigorú önvizsgálattal és külső szakmai értékítéletekre alapozva azt az elvet fogjuk érvényesíteni, hogy az anyagi támogatást a jók és a jobbak kapják meg. A tudományos kutatást mi versenyszférának tartjuk, ahol a teljesítmény és nem a részvétel a fontos. Önmagában véve a további létszámcsökkentést is elfogadhatónak tartjuk, ha ezt a tudományos teljesítmény hiánya indokolja és nem valamilyen külső gazdasági kényszer. Az ország közvéleményének támogatását is kérjük, mert a jövő generációknak szintén érdeke, hogy Magyarországon színvonalas tudományos kutatás legyen.

Szervezeti kérdések

Áttérek néhány szervezeti kérdésre. Egy évvel ezelőtt ismertettem a *Központi Fizikai Kutatóintézet* átalakítási koncepcióját. Ma elmondhatom, hogy az átalakítást a KFKI vezetői és kutatói végrehajtották, miközben sikerült az intézmény eladósodását csökkenteni és működőképességét megtartani.

A KFKI átalakításakor a következő célokat tűzték ki:

— teljes önállóságot biztosítani azoknak a már sok éve működő kutatóintézeteknek, amelyek a tudományos kutatás és a műszaki fejlesztés markánsan különböző területein dolgoznak, ezért sajátos értékrendjük is eltérő jellegű;

— különválasztani a kutatást és a vállalkozást, egyaránt megőrizve a kutatási kapacitás azon értékeit, amelyekre az országnak a jövőben is szüksége lesz, valamint

— az elmúlt két évtized során létrejött vállalkozási kapacitás azon részét, amely a piacgazdaság keretei között működve hozzá tud járulni az ország gazdasági és műszaki felemelkedéséhez;

— biztosítani a csillebérci telephely folyamatos működését, előkészítve egy innovációs park kialakulásának előfeltételeit;

— a gazdálkodási rendet úgy kialakítani, hogy a teljes működésképtelenséggel fenyegető eladósodást fokozatosan fel lehessen számolni.

Az átalakult KFKI tagolódása 1992. január 1. óta a következő:

Jogfolytonosságát megőrizve működik tovább az

— MTA Központi Fizikai Kutatóintézet (MTA KFKI), funkciói azonban megváltoztak és létszáma lecsökkent. Kivált belőle öt önálló jogi személyiséggel rendelkező költségvetési szervezet, nevezetesen a következő öt kutatóintézet.

- KFKI Anyagtudományi Kutatóintézet (KFKI ATKI)
- KFKI Atomenergiái Kutatóintézet (KFKI AEKI)
- KFKI Mérés- és Számítástechnikai Kutatóintézet (KFKI MSZKI)
- KFKI Részecske- és Magfizikai Kutatóintézet (KFKI RMKI)
- KFKI Szilárdtest-fizikai Kutatóintézet (KFKI SZFKI)

A kutatóintézetek saját műszer, számítógép és gépparkjuk birtokában működnek az MTA által folyósított költségvetési támogatás alapján. Bevételeiket pályázati úton elnyert, illetve szerződéses munka útján kapott összegek egészítik ki.

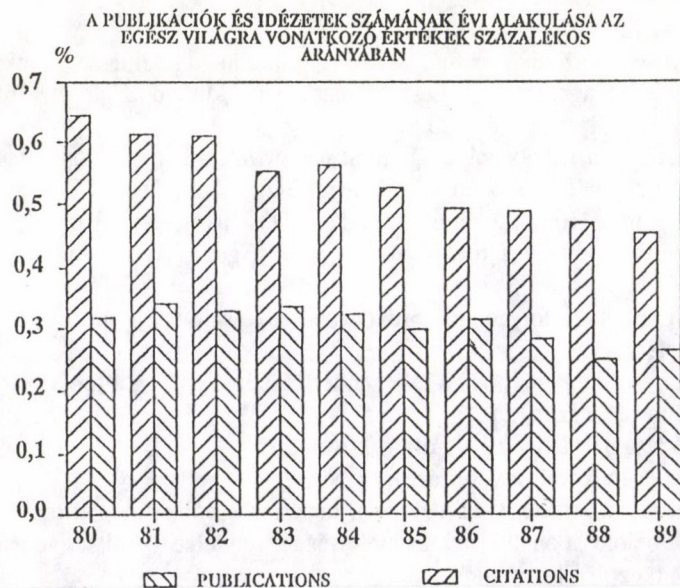
Az MTA Központi Fizikai Kutatóintézet megalapította és a cégbírószágon bejegyeztette az önálló jogi személyiséggel rendelkező KFKI Innovációs Részvénytársaságot (KFKI Rt.). A KFKI Rt. tulajdonosa a Magyar Köztársaság. Fölötte a tulajdonosi jogokat az MTA KFKI gyakorolja. A KFKI Rt. feladata összehangolni a KFKI vállalkozási szférájába tartozó gazdasági társaságok munkáját.

A KFKI az elmúlt két évtizedben igen nagy volumenű, évi 2 milliárd forint bevételt megközelítő tevékenységet folytatott. Ez a jelentős és pozitív eredmények mellett nagyfokú eladósodást is előidézett, mert bekövetkezett a keleti piac összeomlása, valamint a nyugati versenytársak tömeges megjelenése.

Az intézet 1992. évre vonatkozó költségvetési terve már az új szervezetre bontva készült el. Ugyancsak elkészült azok nyitó mérlege. A létszám 1990 elején 2000 fő volt. Ebből 1992 elején 1000 fő dolgozik a költségvetési intézményekben, a másik ezerből mintegy 600 fő maradt a vállalkozói szférában. Vagyis kerekén 20%-os létszámcsökkenés következett be.

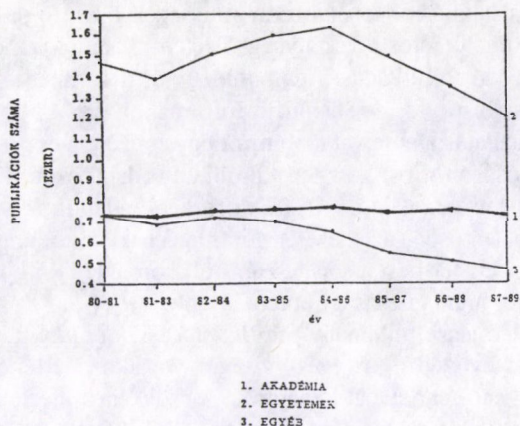
A másik nagyobb átszervezés a *Szociológiai Kutatóintézetet* érintette. A nyolcvanas évek második felétől mind több jele mutatkozott annak, hogy a Szociológiai Kutatóintézet

9. ábra

belülről erősen differenciálódik: a kutatók nagyobb része alkalmazott jellegű szakszociológiai műhelyekbe szerveződött, néhányan viszont továbbra is inkább alapkutatásokat folytattak. A túlnyomórészt alkalmazott kutatást végzők és az alapkutatások iránt érdeklődők között nem alakult ki természetes együttműködés, s azóta, hogy az intézet műhelyek laza szövetségévé alakult, mindinkább hiányzott a szükséges belső kommunikáció. E helyzetet felismerve az

10. ábra

MTA elnöke 1991 tavaszán alkalmi bizottságot küldött ki, s e grémium javaslata alapján jelent meg a 6/1991. sz. elnöki-főtűkari együttes utasítás, amely az intézetet 1991. szeptember 1-i hatállyal megszüntette és ugyan-ezen időponttól két egyenrangú jogutód kutatási egységgé szervezte át: Szociológiai Intézetté, illetve Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontjává. A két intézmény — a pápalátogatással kapcsolatos kényszerű helyiség átszervezés következtében — helyileg is elkülönült egymástól.

A Szociológiai Intézet fő feladata a társadalmi folyamatok kutatása, kü-

lönös tekintettel az új piaci vállalkozó rétegekre. További kutatások a társadalmi értékrend-szer és mentális változásai, a kontinuitások és diszkontinuitások történet-szociológiai és társadalmi-lélektani szemszögéből. Feladatköre azóta is módosult, mert ez év április 1-től a művelődési tárcahoz tartozó Magyar Művelődési Intézet átszervezése nyomán hozzá került egy olyan kutatói közösség, amely kulturszociológiai vizsgálatokat folytat.

A Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontja a társadalmi-szervezeti változásokra és az azokat kísérő konfliktusok feltárására, a konfliktusmegoldási alternatívák kidolgozására koncentrált. Kutatásokat folytat továbbá a vállalkozó szféra kialakulása, a technológiai-szervezeti innováció társadalmi (üzemszociológiai) feltételei, a munkaiügyi viszonyok, az emberi erőforrások felhasználása tárgykörében is. Mindkét intézet élén megbízott igazgató áll. A végrehajtott szervezeti változások véglegesítése az akadémiai intézethálózat felülvizsgálatának részeként az év végére várható. A felülvizsgálatot végző bizottságok véleménye szerint az intézetek önállóságának fenntartása továbbra is indokolt.

A Gazdaság- és Jogtudományok Osztályával egyébként rendszeresen egyeztetjük lépéseinket. Kérem a közgyűlést, hogy a Szociológiai Kutatóintézet átszervezésével kapcsolatos intézkedéseket jóváhagyólag vegye tudomásul.

Az Akadémiához került a jogutód nélkül megszüntetett Közvéleménykutató Intézet alap-kutatásokkal foglalkozó részlege, a Kommunikációelméleti Kutatócsoport, jól felkészült kutatóival, értékes szakkönyvtárával és dokumentációs anyagával. A kutatócsoport egyetemi támogatott kutatóhelyként kezdte meg működését.

Bejelentem, hogy a Regionális Kutatások Központja keretében önálló egységként, de nem önálló jogi személyiségként megalakult az Alföldi Tudományos Intézet. Ezzel a lépéssel az Akadémia hozzá kíván járulni az Országgyűlés Alföld-fejlesztési határozata végrehajtásához.

Tudományos produkció

Áttérek az akadémiai kutatóhelyek tevékenységével kapcsolatos vizsgálat ismertetésére. Szeretnék ismét bemutatni néhány ábrát, amelyek az elmúlt időszak tudományos produkcióját

szemléltetik. A teljes magyar tudományos kutatásra vonatkozóan nincsenek összefoglaló adatok. De a magyar természettudományi publikációs tevékenységről igen jó adatbázis áll rendelkezésre az MTA Könyvtárában működő Publikációs Adatbankban, és a nemzetközi összehasonlításhoz nagy segítséget nyújt az Institute for Scientific Information (USA, Philadelphia, PA) Science Citation Index szolgáltatása, amelyet több mint egy évtizede veszünk igénybe. A Könyvtár Informatikai Igazgatóságán most készített tanulmány adatai szerint a magyar természettudományos publikációs tevékenység az OECD országok adataihoz viszonyítva a publikációk számát tekintve jelentősen, az idézettséget illetően kismértékben ugyan, de mégis meghaladta a bruttó nemzeti termék alapján számított sorrendet. Vagyis szellemi potenciálunk relatíve hatékonyabb, mint gazdasági potenciálunk.

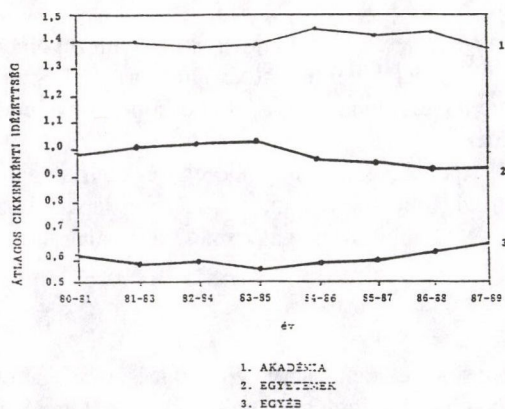
A bemutatásra kerülő ábra a magyar természettudomány publikációk és idézetek számának alakulását mutatja be a nyolcvanas évtizedre, az egész világra vonatkozó értékek százalékos arányában. Egyértelműen csökkenő tendenciát láthatunk. A csökkenés mértéke nagyobb a publikációk számában és mérsékeltebb a citációk számában. A korábban vetített, a kutatási költségek alakulásáról készített ábra és a most látható között egyértelműen megállapítható a hasonlóság. Vagyis már a nyolcvanas évek során alakultak ki azok a gondok és nehézségek, amelyek napjainkban halmozottan jelentkeznek. (9. ábra)

Bontsuk fel ezt az ábrát a publikációk mennyiségére a munkahelyek szerint. A most látható ábrán a felső vonal az egyetemek publikációs tevékenységét mutatja a nyolcvanas évek során. Az évtized második felében jelentős csökkenés látható. A középső vonal az akadémiai kutatóhelyeket ábrázolja, ahol nagyfokú stabilitás tükröződik. Az alsó vonal pedig az egyéb kutatóhelyek adatait mutatja. Itt is csökkenés van az évtized második felében. (10. ábra)

A következő ábra az egy cikkre jutó átlagos hivatkozások dinamikáját mutatja be. A felső vonal az akadémiai kutatóhelyek adatait tükrözi. A középső vonal az egyetemek oktatóinak és kutatóinak idézettségét reprezentálja. Az alsó vonal az egyéb kutatóhelyek adatait mutatja. Általában egyenletes tendencia jellemző, ami azt jelenti, hogy az évtized második felében viszonylagos növekedés lehet az idézettségénél, ami ellensúlyozta az összes publikáció számának csökkenését. (11. ábra)

Az országok sorrendjében a természettudományi publikációk számát illetően Magyarország a 27. helyen áll, Új-Zéland és Brazília között. (12. ábra) Az egy cikkre jutó idézettség ország-sorrendjében ismét a 27. helyen vagyunk Mexikó és Venezuela között. (13. ábra)

A következő két ábrán a világ természettudományi publikációs termeléséből való százalékos részesedést, illetve az egy cikkre jutó idézettségnek a világszámhoz mért értékét mutatom be a nyolcvanas évek időszorában. Az adatokat az IMPACT című kiadványból vettem át. Az éves fluktuációk esetlegességének mérséklésére az adatokból három éves mozgó átlagokat képeztek. A változások jobb értékelhetőségének elősegítésé-

11. ábra

A publikációk száma

- 1. USA**
- 2. EGYESÜLT KIRÁLYSÁG**
- 3. SZOVJETUNIÓ**
- .
- .
- .
- 26. ÚJ-ZÉLAND**
- 27. MAGYARORSZÁG**
- 28. BRAZÍLIA**

12. ábra

sére Magyarország mellett még öt ország, Ausztria, Csehszlovákia, Finnország, Lengyelország és Spanyolország adatait is feltüntették a szerzők az ábrán. (14. ábra) A publikációk számában való részesedésünk a tíz év alatt határozottan csökkent.

A következő ábrán az említett hat ország cikkeinek a világlátlaghoz viszonyított idézettsége látható. A magyar cikkek idézettsége jobb, mint a csehszlovák és a lengyel cikkeké, de messze elmarad az osztrák, finn és spanyol cikkek idézettsége mögött. Az évtized második felében romló tendencia figyelhető meg a magyar cikkek idézettségénél. (15. ábra)

Rendkívül pozitív értelmű dinamikát

mutat viszont a nem magyar első szerzős cikkek részaránya az összes magyar természettudományi publikáción belül. Ez az ábra a nemzetközi tudományos kapcsolatok erőteljes növekedését, a közösen végzett kutatások és a közös publikációk gyakorlatának fellendülését is mutatja. (16. ábra)

Az előbb bemutatott ábrák a természettudományi kutatásokra vonatkoztak. Más tudományterületen nem rendelkezünk ilyen adatsorokkal, de valószínűsíthető, hogy az egész magyar tudományra érvényes a következő két tendencia:

— Az országok sorrendjében a tudományos produkció alapján jobb besorolásunk van, mint a bruttó nemzeti termék képződése terén.

— A nyolcvanas évtizedben megindult egy kedvezőtlen folyamat, amely máig tart, s amely szerint csökken a teljesítmény és a magyar tudományos kutatás fokozatosan a perifériára szorul.

Ha ez a két tétel igaz, akkor az ország kutatáspolitikai stratégiáját úgy kell alakítani, hogy a leépülés megálljon és fokozatosan ismét kedvező tendencia alakuljon ki. Az akadémiai kutatóhelyek jelenleg folyamatban lévő felülvizsgálatánál, majd a levonandó következtetéseknél ezeket az elveket szeretnénk érvényesíteni.

A támogatott kutatóhelyekről szeretnék rövid tájékoztatást adni. Egyetemi tanszékek és közgyűjtemények tartoznak ide. A kutatóhelyek beszámoló jelentéseit az elmúlt hetekben értékelték a testületi szervek. A vélemények feldolgozása és szintetizálása folyamatban van. A jövő évtől kezdve ezt a támogatási formát nyitott pá-

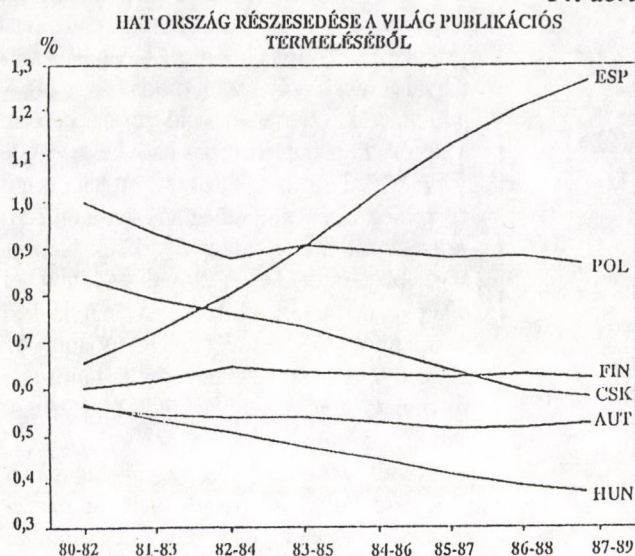
Egy cikkre jutó idézettség

- 1. SVÁJC**
- 2. USA**
- 3. SVÉDORSZÁG**
- .
- .
- .
- 26. MEXIKÓ**
- 27. MAGYARORSZÁG**
- 28. VENEZUELA**

13. ábra

14. ábra

téseinek értékelése viszont ennél később indult. Kénytelenek voltunk kényszerintézkedésként ez év elején több tanszék esetében csökkenteni a támogatást. Az ilyen lépések érthető módon mindig ellenérzést és tiltakozást váltanak ki. Ezeket messzemenően megértjük. De félreértések is voltak. Sokan azt mondták, hogy mi értelme van a jelentések értékelésének, amikor már előtte végrehajtottuk a támogatás csökkentését. Hangsúlyozom, hogy a bázis elvonás január 1-től érvényes. A felülvizsgálat eredményeként később eszközölendő támogatás megszüntetések viszont a pályázati célokra szabadon felhasználható keretek létrehozására irányulnak.

A kutatóintézetek felmérése

Mint ismeretes, ez év elején megszerveztük és beindítottuk az *akadémiai kutatóintézetek* megvizsgálását. Ennek célja a kutatóhálózat jövőképeinek kialakítása, az új társadalmi-gazdasági körülményekhez igazodó célok kijelölése és az eredmények, a tudományos teljesítmények ösztönzése.

A felülvizsgálat két szakaszból áll.

— Az első szakasz végpontja *május 31*. Ennek a szakasznak alapvető célja a kutatóintézetek átvilágítása révén összakadémiai koncepció kidolgozása, a kutatóhálózat szerkezetére és feladataira.

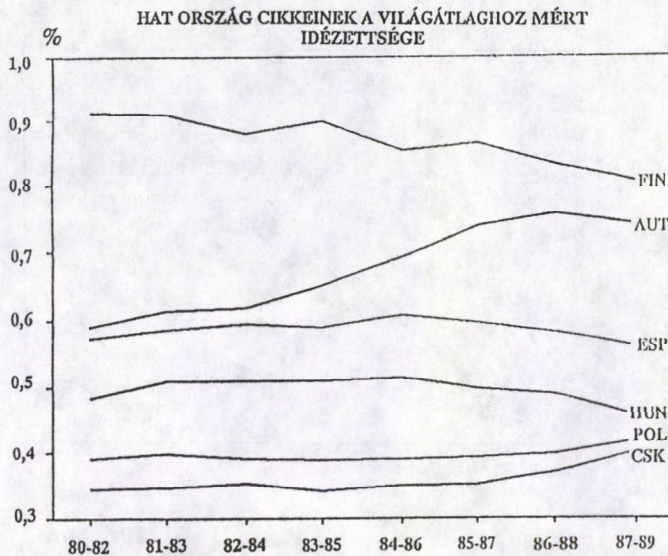
— A második szakasz végpontja *december 31*. Ennek a szakasznak alapvető feladata a kutatóintézeteken belüli egységek (osztályok, csoportok, témaközösségek) tudományos teljesítményének felmérése és értékelése azzal a céllal, hogy az 1993. évre rendelkezésre álló költségvetési támogatást az eddigi évek gyakorlatától eltérően, lényegesen nagyobb differenciálással lehessen odaítélni. A tudományos teljesítmények értékelésénél nyilvánva-

lyázati rendszerré lenne célszerű átalakítani, megőrizve a folyamatos-
ságot az eredményes tudományos iskolák számára, illetve biztosítva az indokolt mobilitást új alapvetési irányzatok felkarolásához.

Az idei költségvetési báziscsökkentés ezt a szférát is érintette. Ahogy már említettem, belső tartalékok mozgósításával sikerült a csökkentést 5%-ra mérsékelni. A bázis elvonás január 1-vel kezdődött, az elmúlt időszak jelen-

15. ábra

lón szakmaspecifikus és így eltérő módszereket kell alkalmazni a társadalomtudományok és a természettudományok területén, és a műszaki kutatások sajátosságait is figyelembe kell venni.

A természettudományi kutatóintézetekhez 12, a társadalomtudományi kutatóintézetekhez 14 kérdést intéztünk és ezekre a választ — kivétel nélkül — határidőre, azaz március 15-re megküldték.

Az Akadémia tudományos osztályaival együtt felülvizsgáló bizottságokat kértünk fel.

Összesen 44 bizottság jött létre 235 szakértő bevonásával. A szakértők fele az egyetemi oktatók közül került ki. A bizottságok tájékozódtak a kutatóintézet korábbi beszámolóiról, személyes interjúkat folytattak le és összegezték saját véleményüket a megadott kérdésekről, az intézeti válaszokról, illetőleg számos egyéb problémáról is leírták véleményüket. Ennek a jelentésnek határideje *április 15.* volt. Valamennyi bizottság elvégezte feladatát és minimális határidő késéssel küldték meg jelentésüket. Ezúton is köszönöm munkájukat.

Hihetetlenül gazdag dokumentációs anyag áll ily módon rendelkezésre. Sokan mondták, hogy semmi újat nem fog hozni ez a felmérés. Merem állítani, hogy ez nem így van. Az információk feldolgozását most végezzük. Egyetlen adatcsoportot szeretnék most bemutatni:

A társadalomtudományi és természettudományi kutatóintézetek munkatársai közül az elmúlt évben 593 fő vett részt egyetemi oktatásban. Ehhez jön még a tanszékeken dolgozó kerekben 350 akadémiai kutató, akiknek legalább kétharmada vesz részt az oktatásban. Ez összesen 750 fő. Az akadémiai intézetek 583 hallgatót és tudományos ösztöndíjast fogadtak tavaly diploma munka elkészítésére. Ha lesz igény további oktató munkára, bizonyára azt is szívesen vállalják.

A következő időszakban gondosan elemezni kell, hogy kutatóintézeteink működésében milyen változtatások szükségesek, illetve lehetségesek. A teljesség igénye nélkül az alábbi tíz variáció említhető meg:

— Az intézet átadása valamelyik egyetemnek.

Két-három esetben képzelhető el.

— Az intézet költségvetési támogatása megszűnik. Mint vállalati gazdálkodási rendszerben működő intézet maradhat az Akadémiánál is, sőt, meghatározott alapkutatási feladatra kaphat akadémiai támogatást is.

Szintén két-három esetben valószínűsíthető.

— Az intézet és valamelyik egyetem, vagy egyetemi egyesülés között társulási forma jön létre, de az intézet megőrzi önállóságát. Kihegyezett tanszékek alakulnak.

Legalább harminc intézetnél elképzelhető.

— Akadémiai intézetek egyesülése nagyobb, esetleg interdiszciplináris egységekké.

Két-három intézetnél lehetségesnek látszik.

— Akadémiai intézetek közötti egyes kiszolgáló részlegek (pl. gazdasági osztályok) egyesítése.

Három-négy intézetnél végrehajtható lenne.

— Az intézetről leválik a vállalkozói tevékenység és ez utóbbi részleg önálló életet él (a jelenlegi KFKI modell).

A KFKI-nál végrehajtott szétválasztás önmagában nagy horderejű változtatás volt. Még egy-két intézetnél megfontolandó.

— Az intézet létszámának jelentős csökkentése és a felszabaduló erőforrások átcsoportosítása más kutatóhelyhez.

Az intézeti teljesítmények részletes értékelése után lehet erre a kérdésre visszatérni. Valószínűleg egy-két esetben indokolt lesz.

— Az intézet és valamelyik közgyűjtemény közötti társulás létrehozása.

Három esetben lehetségesnek látszik.

— Az intézet és más ágazati jellegű kutatóközpont közötti társulás létrehozása.

Négy-öt esetben reálisan elképzelhető.

— Az intézet jogutód nélküli megszüntetése.

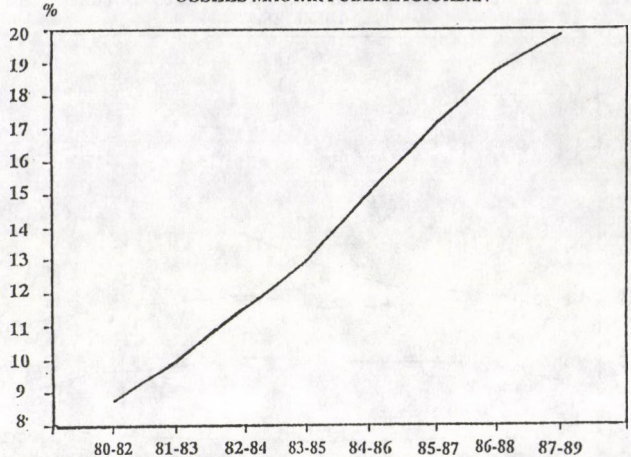
Egyetlen intézet megszüntetését sem tartjuk indokoltnak.

A felülvizsgálat második szakasza, vagyis a tényleges tudományos eredmények számbavétele rövidesen megkezdődik. Nagyon örülnék, ha az egyetemek részéről önkéntes alapon minél több tanszék és intézet jeleznék, hogy ők is szívesen bekapcsolódnának ebbe a teljesítmény megmérettetésbe.

Négy intézet esetében, nevezetesen, a Szegedi Biológiai Központ, a KFKI Szilárdtestfizikai Kutatóintézete, a Központi Kémiai Kutatóintézet és a Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet esetében nemzetközi szakértők is bekapcsolódnak az értékelésbe.

Az intézethálózat működésének felülvizsgálata és a tudományos teljesítmények felmérése, értékelése folyamatban van. Nagyon sok változás történt már az elmúlt két esztendőben és igen jelentősre kell felkészülni a továbbiak során. Május 31-ig részletes jelentést fogunk

A NEM MAGYAR ELSŐ SZERZŐS CIKKEK RÉSZARÁNYA AZ ÖSSZES MAGYAR PUBLIKÁCIÓKBAN

16. ábra

összeállítani a kormányzati szervek részére a valós helyzetről és a változtatás lehetséges további irányairól, módszereiről. Majd következik a végrehajtás feltételeinek részleges ki-munkálása és előkészítése. A kutatóintézetekkel való lényeges változtatások kérdésében az Akadémia Közgyűlése az illetékes. Ezért a konkrét átalakítási tervet jóváhagyásra a közgyűlés elé kell terjeszteni megvitatásra. A jelenlegi állapot és az adatok alapján ilyen közgyűlési vita reális időpontjának ez év november végét vagy december legelejét látom.

Végezetül megemlítek egy kérdést, amely az akadémiai reformlépések közé tartozik, nevezetesen a kutatóhálózat és az Akadémia közötti *működési mechanizmus* problémáját. Leegyszerűsítve ez úgy fest, hogy korábban a főtitkár egyszemélyi vezetés elvén hozta meg döntéseit. Ma úgy van, hogy a gazdálkodással és szervezeti kérdésekkel kapcsolatos legfontosabb döntéseket az Akadémiai Kutatóhelyek Bizottsága alakítja ki. Erről külön írásos jelentést terjesztettem elő az elnökségnek és ez megtalálható a testületi beszámolóban.

Számos konzultáció eredményeként olyan koncepció kezd kirajzolódni, hogy ezt a döntési mechanizmust is lehetne tovább decentralizálni. Az Akadémia vezetése elképzelhetőnek tartja, hogy a jövőben a kutatóintézeti hálózat és az Akadémia vezetése közötti térben négy kuratórium alakuljon. Három tudományterületi kuratórium és egy külön testület az egyetemeken, közgyűjteményekben folyó akadémiai támogatás ügyeinek intézésére. A kuratórium tagjai között ott lennének az érintett kutatóhelyek választott és delegált képviselői és a tudományos testületek, továbbá az egyetemek és a közgyűjtemények képviselői is. Ezek a kuratóriumok döntenének a költségvetési és beruházási támogatások odaítéléséről, illetőleg a vagyongazdálkodás intézeteket érintő kérdéseiről is. Ily módon jobban érvényesülne az autonómia és az önigazgatás elve.

Ha ez így alakulna, akkor viszont megkérdőjelezhető, hogy van-e értelme annak, hogy az Akadémia közgyűlésén a nem akadémikusi köröket képviselő csoportja olyan jogosítványt kapjon, mint amilyent a jelenlegi törvény tervezete tartalmaz. Azért nem lenne ez indokolt, mert ebben az esetben az intézeti dolgozókat érintő legfontosabb gazdálkodási és vagyonezelési ügyekben való döntés az érintettek teljes jogú részvételével születik meg. Azt hiszem, érdemes ezen a javaslaton továbbgondolkodni.

Nehéz döntésekkel teli időszakban élünk és az akadémiai kutatás is jelentős változások előtt áll. Célunk azonban nem a változtatás önmagában, hanem a minőség védelme, a valódi értékek megőrzése és új tudományos értékek létrehozása.